

De danske herregårde – kulturarv og atmosfære

Af Maj Bjerre Dalsgaard, arkitekt MAA

Den arkitektoniske kulturarv rummer mange værdier, såvel fysisk målbare som mere flygtige, og bevidstheden om de værdier, vi omgiver os med, er vigtig, når vi arbejder med historiske og arkitektoniske elementer som herregårdene. Men de flygtige værdier kan være svære at sætte ord på. I det følgende vil jeg dog gøre forsøget.

Ørslev Klosters indre ro

At besøge Ørslev Kloster rammer både krop og sind. Allerede i det umiddelbare møde med bygningen mærker jeg, at dette sted er særligt. Her gælder andre regler end i verden udenfor. Jeg behøver ikke blive det fortalt. Bygningen selv møder mine sanser på en måde, der fortæller mig, at her er tingene anderledes.

Der er ikke nogen, der forbyder mig at synge en sang på gangen, at kalde højt på min kollega i køkkenet eller at løbe gennem fløjene fra stuerne til mit værelse. Men det gør jeg ikke. Det gør man ikke. Sådan er det.

Ørslev Kloster set fra sydvest. Herregårdens massive, homogene bygningskrop rejser sig som en markant solitær bygningskrop i landskabet. Foto: Maj Bjerre Dalsgaard.

Det virker, som om måden at agere på er bygget ind i bygningens arkitektur. Det mærkes så klart, at ingen er i tvivl om, at klostret med sin fortid som nonnekloster oprindeligt er bygget til stilhed og fordybelse.

Akustikken er voldsom i de højloftede gange med gulve af massiv, tung ølandsgranit. Den forstærkes yderligere af de kalkede vægge, de malede trælofter og den sparsomme indretning. Som ene menneske eller i samtale to og to ansporer det til at sænke stemmelejet. Her har roen hersket. Og det gør den endnu.

At være en del af historien

Værelserne i den vestvendte værelsesfløj er højloftede. Faktisk er de højere, end de er brede – eller lange for den sags skyld. Skalaen i mit værelse er anderledes end i noget rum, jeg nogensinde før har boet i. Der er mere end fire en halv meter fra gulv til loft, og det giver på en gang en fornemmelse af at være meget lille, men samtidig en privilegeret følelse af at få lov til, ene menneske, at udfylde dette rum. Den enkle og spartanske indretning udgøres alene af det mest nødvendige for mit ophold. En seng at sove

Ankomst. Man ankommer til Ørslev Kloster af den pikstensbelagte sti, som fører en til gårdspladsen.

Allerede her sættes scenen for en arkitektonisk og rumlig oplevelse, som adskiller sig fra de oplevelser, vi har, når vi er omgivet af hverdagens arkitektur. Foto: Maj Bjerre Dalsgaard.

i. Et bord at arbejde ved. Og en stol i den over to meter høje vinduesniche, hvor jeg kan sidde og betragte landskabet. Bag en trælåge i den tykke klostermur er der en reces med hylder og en bøjlestang til de ting, jeg har medbragt fra verden udenfor. Men når jeg

lukker lågen, er der ingen forstyrrende elementer i rummet.

Sliddet i gulvenes sten og planker vidner om de mange trin, der er trådt her gennem husets lange historie. Gennem vinduerne spiller lyset ind over de kalkede vægge, som rummer stik og spor fra århundreders ombygninger. Hvor der stadig er cylinderglass tilbage i vinduesrammerne, brydes lyset i smukt spil, når det falder ind, og udsigten forvrænges en anelse af glassets bølgede struktur, når jeg kigger ud over klosterhaven.¹

I alle værelser er der stearinlys i enkle holdere direkte på muren. Det levende lys giver rummet varme, stemning og intimitet, når mørket falder på. Bag lysene er muren sodet, og jeg forstår, at jeg ikke er den første, der har siddet her i mørket og fordybet mig. Her er jeg en del af næsten 1.000 års historie.

Hvad er arkitektonisk kulturarv?

Over årene har definitionen af begrebet arkitektonisk kulturarv ændret og udvidet sig. Fra i Athenchartret primært at omfatte antikke monumenter til i Venedigchartret også at omfatte i hvert fald dele af hverdagsarkitekturen.² I dag er arkitektonisk kulturarv et bredt favnende begreb, som rummer alle arkitektoniske bygninger gennem tiden. Fra helt ydmyge og profane bygninger med arkitektoniske kvaliteter til store præstigebyggerier som slotte og herregårde. Sammen og hver for sig rummer bygningerne fortællinger om samfundsudvikling, mode, stil og teknisk kunnen gennem tiden.

*Lysets spil er et væsentligt atmosfæreskabende element. Som her ved vestfløjens sydvendte vindue, hvor lyset falder ind over lysning og væg gennem historiske glas.
Foto: Maj Bjerre Dalsgaard.*

Vestfløjens gård facade. Stik over tilmuret dørhul. Overalt i anlægget findes spor i bygningens murværk, tagværk og sokkel, som fortæller historier om klostrets ombygninger, udvidelser og ændrede brug. Stikket her stammer muligvis fra en korsgang langs kirkens sydfacade. For den, der betragter bygningen med opmærksomhed, rummer de mange spor et væld af historier gennem flere hundrede år. Når man fysisk og konkret kan lægge hånden på en sten, som er formet eller hugget i middelalderen, giver det en følelse af ydmyghed og bevidsthed om at være indskrevet i en historie, som er større end blot ens egen generation. Foto: Maj Bjerre Dalsgaard.

Når man som arkitekt arbejder med den arkitektoniske kulturarv, befinder man sig i en evig balancegang. Man står imellem kravet om at bringe den historiske bygning med ind i fremtiden på en måde, som tilfredsstiller nutidens og fremtidens forventninger til funktion og komfort, og ønsket om at bevare bygningen så autentisk så muligt, således at det vidnesbyrd, bygningen bærer, ikke sløres eller forsvinder.

En stor del af den information og det vidnesbyrd, som bygningerne bærer, kan dokumenteres og gengives i skrift, tegning og foto, men i tillæg til de beskrivelser, som vi kan læse os til, kan arkitekturen anskues:

„[...] ikke blot som en kilde til viden om fortiden, men også som en repræsentation af fortiden, en repræsentation, der i modsætning til historiebogens fremstilling er direkte uden historikeren som formidlende og fortolkende led. Og hvor historien bliver en del af vort eksistentielle bagland“.³

Altså er arkitekturens historiske bygningsmasse i sig selv en ufortolket primærkilde til viden og forståelse af historien. Desuden er den arkitektoniske kulturarv ved sin tilstedeværelse i vores daglige omgivelser medvirkende til at danne ramme om vores liv og indskrive os i en større historisk sammenhæng. Derfor er det i bygningsbevaringen yderst vigtigt at være bevidst om de værdier, man håndterer, og dermed også om, hvilke tab man risikerer ved restaureringer, transformationer og ombygninger.

Den arkitektoniske atmosfære

I de seneste år er man blevet opmærksom på, at der ud over mere konkrete og målbare værdier i kulturarven også findes en række mere uhåndgribelige værdier, som er af stor vigtighed for oplevelsen af arkitekturen. Det gælder blandt andet den arkitektoniske atmosfære.⁴ Den arkitektoniske atmosfære er svær at sætte ord på, ikke mindst fordi den til en vis grad er subjektiv. Men det, at atmosfæren er flygtig og svær at beskrive, gør den ikke mindre vigtig. Måske nærmest tværtimod.

Arkitekter arbejder – og har altid arbejdet – med at skabe den rette atmosfære til det rette hus. At proportionere rum og vælge materialer, som tilsammen skaber den atmosfære – den stemning og oplevelse i rummet – som vi ønsker. Denne ønskede oplevelse varierer, afhængig af om det er en lægeklinik, en almindelig bolig eller en herskabelig spisesal.

Arkitektonisk atmosfære er et subjektivt begreb, som opstår imellem bygning og menneske. Atmosfæren er ikke lagret i bygningen som et objektiv aflæseligt element, men opstår imellem bygningen og det menneske, der forholder sig til den.⁵ En bygnings atmosfære vil derfor opfattes forskelligt afhængigt af det menneske, som oplever bygningen. Ligesom den viden og erfaring, som beskueren har, indvirker på opfattelsen af bygningen og dens atmosfære.

Selvom begrebet atmosfære er diffust, og oplevelsen af den ikke kan valideres, er der dog ingen tvivl om, at den er yderst vigtig for oplevelsen af vores omverden.

Kælder. Selv den profane opgang fra kælderen til den pikstensbelagte gårdsplads er med sine rå overflader og lysets indfald fuld af stemningsmættet atmosfære. Foto: Maj Bjerre Dalsgaard.

Om herregårdens arkitektoniske atmosfære

Ikke mindst når der er tale om historiske bygninger som herregårdene, er det vigtigt at være bevidst om atmos-

Niche i vestvendt værelse. I de vestvendte værelser er der indrettet siddepladser i nicherne i de tykke mure. Overalt på klostret bruges levende lys, hvilket bidrager til den stemningsmættede atmosfære. På murene bag lysene er væggene sodet over tid på en måde, som bevidstgør, at man blot er en blandt mange, der har siddet her i fordybelse.

Foto: Maj Bjerre Dalsgaard.

Strejflys. Det er ikke kun inde i Ørslev Kloster, man mærker husets særlige atmosfære. Også når man færdes i haven omkring bygningen, sættes man i stemning af lysets vandren over de patinerede mure. Foto: Maj Bjerre Dalsgaard.

færen og om, hvilke elementer der tilsammen skaber den atmosfære, som gør de historiske bygninger særlige.

Intet rum er atmosfæreløst. Når en bygning er nyopført, dannes atmosfæren af rummets proportio-

ner, materialer, akustik, lysindfald med videre i samspil med det menneske, som oplever rummet.

I den historiske bygning har atmosfæren ændret sig. Den er påvirket af det levede liv, som har sat sine

spor som et aftryk i rummet og dets materialer. Den stemning, som rummet sætter os i, præges af det liv, som er blevet levet her.⁶

I mødet med herregårdene oplever vi arkitektoniske rumligheder og atmosfærer, som vi ikke møder i dagliglivet, og det kan være stærkt berigende. På mange herregårde giver atmosfæren en umiddelbar sanselig oplevelse, men den giver også en dybere følelse af at være indskrevet i en større sammenhæng. Bygningens historiske og fysiske tyngde sætter vores eget liv og hverdag i perspektiv.

Som i mødet med Ørslev Klosters særlige rumligheder, hvor man trods funktionstransformation og restaurering i høj grad har formået at se og fastholde husets særlige atmosfære.

Om vigtigheden af bevaring

Herregårdens position i samfundet har ændret sig over tid, og mange herregårdsejere kæmper i disse år med at tilpasse herregårdens fysiske og funktionelle rammer til et andet samfund end det, de blev bygget til i sin tid.

Tilpasningen af de fysiske og funktionelle ændringer medfører for mange herregårde en lang række restaureringer og ombygninger. Og det er netop, når herregårdene restaureres, at risikoen for at miste husets særlige atmosfære opstår. Materialer skiftes ud, overflader ændres. Patina og tidens aftryk fjernes. Hvis ikke man er bevidst om, hvilke elementer der tilsammen udgør den særlige atmosfære i et hus eller et rum, kan det være katastrofalt for slutresultatet,

hvor man risikerer at stå med et hus, som har mistet netop det, der gjorde det helt særligt.

For at bevare en bygnings atmosfære er første skridt på vejen at blive bevidst om dens eksistens. At registrere og sætte ord på den.

Bevidsthed om den arkitektoniske atmosfære

Oplevelsen af Ørslev Klosters atmosfære er blot min subjektive oplevelse og ville have været anderledes, hvis den var oplevet af en anden, ligesom oplevelsen ville have været en anden, hvis det havde været en anden herregård.

Men fælles for de unikke atmosfærer, den arkitektoniske kulturarv – og ikke mindst de historiske herregårde – rummer, er tiden, der er gået, og det liv, der er blevet levet.

Dette kan ikke rekonstrueres, og netop derfor er det så vigtigt at værne om det i arbejdet med bevaring og videreudvikling af herregårdene.

Noter:

1. Cylinderglas blev fremstillet ved, at glasmassen blev blæst til en cylinder, som blev klippet op og foldet ud. Det blev anvendt fra ca. 1450 til ca. 1950 og kendetegnes ved en „rystet“ struktur modsat det helt strukturløse moderne floatglass, som anvendes i dag.
2. Aktive fagfolk i „The International Museums Office“ var initiativtagere til dannelsen af det første charter omhandlende den arkitektoniske kulturarv: The Athens Charter for Restoration of Historic Monuments, Athen 1931. Siden

er der gennem årene forfattet flere chartre og konventioner (herunder The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, Venedig 1964), som har til formål at sætte fokus på den arkitektoniske kulturarv og sikre værdier ved på internationalt plan at diskutere kulturarvens værdier og håndteringen heraf.

3. Kirkeby, side 16.
4. Blandt andet ph.d.-studerende Nina Ventzel Riis og forskningsprofessor Niels Albertsen.
5. Albertsen, s 2.
6. Ventzel Riis, „Atmosfære i den byggede kulturarv“.

Litteratur:

Albertsen, Niels: „Urbane atmosfærer“, i Sociologi i dag nr. 4, 1999.

The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, Athen, 1931.

Kirkeby, Inge Mette: „Mødet mellem nyt og gammelt – bygningsbevaring i vor tid“, Christian Ejlers Forlag, 1998.

The Venice Charter, international charter for the conservation and restoration of monuments and sites, Venedig, 1964.

Ventzel Riis, Nina: „At måle arkitektur“, i *Eftertanker – om enzymet i den arkitektoniske kulturarv*, Forum for Arkitektonisk Kulturarv, 2013.

Ventzel Riis, Nina: „Atmosfære i den byggede kulturarv“, i *Herregårdshistorie 6*, Gammel Estrup – Herregårdsmuseet, 2011.